

נִיר קְדוּשׁ

דִּין מְרִיקָה וּשְׁטִיפָה

פְּתִיחָה

א. הגדרת המריקה והשטיפה

ב. זמן המריקה והשטיפה

ג. הסבר דעת הרמב"ם

סיכום

פְּתִיחָה

חלק מהדינים המיוחדים של בשר הקודשים בכלל ובשר החטאת בפרט נוגעים להשפעתם על הכלים שבהם בושלו. כך מפורש בתורה בפרשת צו לגבי בשר החטאת (ויקרא ו', כא): "וְכָלִי חָרָשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם בְּכָלִי נִחְשָׁת בְּשֶׁלֶה וּמִרְק וְשֵׁטֶף בְּמַיִם". כלומר, כלי החרס שנתבשל בהם בשר הקדש טעונים שבירה, וכלי הנחושת טעונים מריקה ושטיפה. במאמר זה נדון רק בעניין מצוות מריקה ושטיפה ולא בשבירת כלי חרס, למרות הזיקה הישירה שבין שתי הפרשיות, ובעז"ה עוד חזון למועד.

השאלה הבסיסית ביחס לציווי התורה על מריקה ושטיפה היא מה משמעות גדר המצווה. ישנן מספר אפשרויות להבין את הציווי:

א. ניתן לומר שתפקיד המריקה ושטיפה הוא לפלוט את הבלוע בכלי, ובאופן עקרוני לא שונים דיני המריקה והשטיפה מדיני ההגעלה של שאר איסורים (אף שישנם הבדלים בפרטי הדין, כמו שיתבאר לקמן). על פי הבנה זו, יסוד החיוב של המריקה והשטיפה הוא בכך שנבלע בכלים בשר קודש, שבמשך הזמן יהפוך לאיסור בהיותו נותר - ולכן יש צורך לפלוט את האיסור הבלוע בכלי הן על מנת שלא ייפלט בבישול הבא ויאסור את התבשיל החדש שיתבשל בו, והן בשל החיוב

המפורש בתורה לבער את הנותר מן העולם – "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בְּקָרְוֹ הַנֶּתֶר מִמֶּנּוּ עַד בְּקָרְוֹ תִשְׂרְפוּ" (שמות י"ב, ז).¹

ב. אפשרות שנייה היא לפרש שחיוב מריקה ושטיפה בכלים שנתבשלו בהם קודשים אינו מצד פליטת הבלוע בהם, אלא מצד הכלי עצמו. על פי הבנה זו, פעולת בישול בשר הקודש מביאה לחיוב מריקה ושטיפה ללא קשר לפעולת ההגעלה המשותפת לכלל איסורי ההנאה והאכילה. אם מדובר אכן בדין שונה, מובן יותר מדוע ייחדה התורה פרשייה נפרדת לדינים אלו בתוך פרשת החטאת.

ככלל, נבקש להוכיח שנחלקו בשאלה זאת רבותינו הראשונים (וכן האחרונים בהבנת הרמב"ם), והדבר בא לביטוי במספר סוגיות.

א. הגדרת המריקה והשטיפה

המשנה בזבחים צו ע"ב מגדירה את מעשה המצווה:

מריקה - כמריקת הכוס, ושטיפה - כשטיפת הכוס. מריקה ושטיפה בצונן. השפוד והאסכלא מגעילן בחמין.

בגמרא מובאת מחלוקת תנאים בעניין המריקה והשטיפה:

תנו רבנן: מריקה ושטיפה בצונן, דברי רבי; וחכמים אומרים: מריקה בחמין ושטיפה בצונן.

הסוגיה מביאה שטעם חכמים הסוברים שמריקה בחמין הוא "מידי דהוה אגיעולי עכו"ם", וכן למדו מהכפילות של 'מוֹרְקָ' ו'שׁוֹטְף' שמדובר בשתי פעולות שונות (זו בחמין וזו בצונן). רבי חולק וסובר שמריקת הכלי ושטיפתו הן פעולות נוספות על ההגעלה, שנצרכת בלאו הכי, ולפיכך שתיהן בצונן.

ההבנה הפשוטה מכך שחכמים מזהים בין המריקה וההגעלה היא שלדידם תכלית המריקה והשטיפה היא פליטת הקודש הבלוע. אמנם, ניתן לפרש שחכמים משווים את המריקה להגעלה מבחינת הפעולה הטכנית בלבד, אך תפקיד המריקה והשטיפה הוא אחר.

---

¹ פסוק זה נאמר לגבי הפסח, אך דין השריפה המוזכר בו חל בכל הקרבנות. ראה בדברי הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין פי"ח ה"ט: "אסור להותיר מבשר הקודשים לאחר זמן אכילתן שנאמר בקרבן תודה 'לא תותירו ממנו עד בקר', והוא הדין לשאר הקודשים כולם. והמותיר אינו לוקה, שהרי ניתקו הכתוב לעשה שנאמר 'הנותר ממנו עד בקר באש תשרופו'".

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

להלכה פסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פ"ח הי"ד) כחכמים, שהמריקה נעשית בחמין והשטיפה בצונן.

לגבי הגדרת פעולת המריקה לדעת חכמים, מפשט הגמרא בזבחים צו ע"ב נראה שמריקה היא היא הגעלה (לבד מהחומרות הנוספות הנזכרות בעניינה, כמריקת כל הכלי ולא רק מקום הבישול, ומריקה במים דווקא ולא בין, עיי"ש). כך כותב רש"י שם להדיא, בד"ה "אלא למאן דאמר": "מריקה בחמין – והיא הגעלה שלהם". וכן מביאים תוס' בד"ה "לא צריכא": "...דמריקה היינו הגעלה".

ברם, הרמב"ם בפירושו המשניות כתב (תרגום הרב קאפח):

והרחיצה המדוקדקת שהיא מסירה כל הנדבק בכלי נקראת מריקה, ותוספת הניקוי נקרא שטיפה והוא שישפוך את המים בשפיכה בלי שישפשף את הכלי בידו ובלי שכשוך, ואמרו מריקה בחמין שטיפה בצונן. ואמרו כמריקת הכוס וכשטיפת הכוס, רוצה לומר שאינו חייב לדקדק בכך עד שיסיר כל סימן.

בפשטות, עולה מדברי הרמב"ם שתפקיד המריקה והשטיפה הוא רק להסיר את הלכלוך החיצוני, ואין כאן פעולת הגעלה כפי שאנו מכירים מהלכות איסור והיתר. גם בהלכותיו (בפ"ח מהל' מעשה הקרבנות) לא מזכיר הרמב"ם את המונח הגעלה ביחס לכלי שהתבשל בו בשר הקרבן אלא רק לגבי שפוד ואסכלה (כלשון המשנה).

לכאורה יש כאן מחלוקת בין הרמב"ם ובין רש"י ותוס'. לדברי האחרונים ישנה זהות בין פעולת המריקה והשטיפה להגעלה, ואילו לרמב"ם יש שוני מהותי בין הגעלה למריקה ושטיפה. מחלוקת נוספת הנוגעת לאותו עניין מתייחסת לביטוי "כמריקת הכוס וכשטיפת הכוס". לפי הרמב"ם הכוונה היא שאין צורך שלא יישאר כל רושם בכלי, ואילו לרש"י (שם, ד"ה "מריקה כמריקת הכוס") ההשוואה מתייחסת לכוס של ברכת המזון, שטעונה הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ.²

---

² ברכות נא ע"א. אמנם, בפשטות רש"י מפרש זאת לשיטת רבי, שהרי המשנה נשנתה על פי שיטתו שמריקה ושטיפה בצונן, ובסוגיית הגמרא הוא שמסביר שמריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס. לחכמים, שהמריקה נעשית בחמין והיא היא ההגעלה, צריך עיון אם עומדת ההשוואה בין מריקה ושטיפה לכוס של ברכה. בעל חוק נתן כותב שלחכמים בשיטת רש"י הן המריקה והן השטיפה מתבצעות בתוך הכלי ומחוצה לו, ובפשטות נראה כדבריו שהרי לרש"י כאמור ישנה זהות בין ההגעלה ובין המריקה. לעומת זאת, הליקוטי הלכות כאן כותב שגם חכמים מסכימים עם השוואת סתם המשנה בין מריקה ושטיפה בקודשים להדחה ושטיפה בכוס של ברכה.

המאירי בפסחים (ל ע"ב) כותב במפורש שלרמב"ם המריקה איננה הגעלה בתוך כלי גדול, כפי שנוהגים באיסורים, אלא עירו של מים חמים על הכלי, הנעשה במקום ההגעלה ולא בנוסף לה (רק לשיטת רבי שמריקה ושיטה בצונן ישנה הגעלה מלבד המריקה והשיטה). כך פירשו בדעת הרמב"ם גם הרדב"ז (הל' י"ב), בעל קרן אורה (זבחים צה ע"ב, ד"ה "אחד") ועוד.

לכאורה יש קושי בדעת הרמב"ם, שהרי חכמים למדו שמריקה בחמין מגיעולי עכו"ם, ובהם בוודאי מדובר בהגעלה ממש. הנצי"ב במרומי שדה (דף צו ע"ב) נדרש לשאלה זאת, ומתרץ שההשוואה לגיעולי עכו"ם היא רק לגבי מידת חום המים (על פי דבריו לרמב"ם הייתה גרסה אחרת, עיי"ש, ולשיטתו אפילו לרבי אין צריך הגעלה ודי במריקה ושיטה בצונן).

לפי הסברים אלו ברמב"ם, התורה הקלה בקודשים ולא דרשה את ההגעלה הרגילה הנדרשת בבליעת איסורים. הרדב"ז (שם) מבאר שאין בעיה בהותרת הבשר הבלוע, שהרי אם יבשל בכלי באותו יום הבישול החדש ייחשב כהגעלה לפני שהבשר נעשה נותר³; ואילו אם יבשל בכלי למחרת טעם הנותר ייפגם, ולא החמירו במקדש בשימוש בקדירה שאינה בת יומה. הפסיקה שבשיפוד ובאסכלה יש צורך בהגעלה מוסברת בכך שכוח האש מבליע את האיסור בעוצמה יתרה.

ב. זמן המריקה והשיטה

בשאלת הזמן שבו מתבצעת המריקה והשיטה, כותבת המשנה (שם).

רבי טרפון אומר: אם בשל בו מתחילת הרגל יבשל בו את כל הרגל, וחכמים אומרים עד זמן אכילה.

בביאור היתרו של ר' טרפון לקיים את המריקה והשיטה רק בסוף הרגל מביאה הגמרא את הנימוק: "כל יום נעשה גיעול לחברו"⁴.

דעת חכמים, שיש לקיים את המריקה והשיטה מיד לאחר האכילה, נלמדת בגמרא מהסמיכות בפסוקי הפרשה:

³ יש לציין שהרדב"ז לא מסביר את הסברה להקל בקודשים מצד 'היתרא בלע', למרות שהגמרא בעבודה זרה עו ע"א השתמשה בסברה זו כדי להסביר מדוע מועילה בשפוד ובאסכלה הגעלה, ואין צורך בליבון כמו בשאר איסורים.

⁴ דברי ר' טרפון זוקקים ביאור נרחב, וכאן נתמקד בדעת חכמים.

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

כתיב 'ומורק ושוטף' וכתוב 'כל זכר בכהנים יאכל', הא כיצד? ממתין לה עד זמן אכילה, והדר עביד לה מריקה ושטיפה.

יש להבין מדוע נחלקו חכמים על ר' טרפון ולא קיבלו את סברתו שכל יום נעשה גיעול לחברו. הראב"ד בפירושו על תורת כהנים (פ"ז ה"ב) כותב שחששו חכמים שמא לא יגיע הבישול השני למקום הראשון, ומדייק מכך הגרי"ז (שם) שחובת המריקה בסיום האכילה היא רק מדרבנן, ומדאורייתא גם לחכמים כל יום נעשה גיעול לחברו.⁵

בפשטות, לדעת חכמים המריקה והשטיפה צריכות להתבצע מיד לאחר אכילת הקודשים. כך נראית שיטת הרמב"ם, הפוסק (הל' מעשה הקרבנות פ"ח הי"ד): "כל הכלים שמשתמשין בהן בקדשים על ידי חמין בין קדשי קדשים בין קדשים קלים טעונין מריקה ושטיפה עקב אכילה" (כך הבינו הכסף משנה, הרדב"ז והלחם משנה על אתר). כך משמע גם מדבריו בפירוש המשניות: "וחכמים אומרים שלא יאחר למרקו אלא כפי זמן אכילה בלבד, וכשתכלה האכילה ממרק אותו".

בתוס' (צז ע"א ד"ה "ממתין") הובאו שתי אפשרויות בהסבר זמן חיוב המריקה והשטיפה לחכמים - אך לפי שתיהן המריקה והשטיפה לא נעשות מיד אחר האכילה, כפי שהסביר הרמב"ם, אלא נובעות מהצורך בפליטת הקודש הבלוע.⁶

אפשרות אחת היא שלאחר שנעשה הבלוע נותר חל חיוב מריקה ושטיפה, ובפשטות תפקיד המריקה והשטיפה הוא לפלוט את האיסור - הן מצד מניעת העברת טעם האיסור לתבשיל שיתבשל בכלי, והן מצד מצוות ביעור הנותר. באופן רגיל מצוותו בש"פ, אך כאן, כשמדובר בטעם שאין אפשרות לשורפו, אופן הביעור הוא באמצעות מריקה ושטיפה.⁷

אפשרות שנייה שמעלה תוס' היא שחיוב המריקה והשטיפה הוא לפני שנעשה הבלוע נותר, ותפקידן הוא "שלא יבואו קודשים לבית הפסול". לכאורה אין מדובר בגזרה שמא יבשלו בַּכְּלִי קודשים שייפסלו בשל בליעת הנותר, אלא בהרחבה של

---

5 ונתקשיתי בדבריו, שהרי הגמרא מביאה את סמיכות הפסוקים בתורה בהסבר דעת רבנן, ומשמע לכאורה שהמחלוקת מדאורייתא.

6 וכן נראה מרש"י בעבודה זרה עו ע"א ד"ה "לעולם".

7 כך כתב הר"ן בסוף ע"ז, וראה ביתר ביאור בחוות דעת (צ"ג, ב).

איסור "לא תותירו". למסקנה תולים תוספות את שתי האפשרויות בשתי נוסחאות במשנה.⁸

גם מסוגיה זאת נראה שלפירוש רש"י ותוס' עניין המריקה והשטיפה הוא בכלל הגעלה, ותכליתן להביא לפליטת הבלוע. לעומתם, מדברי הרמב"ם הסובר שזמן המריקה והשטיפה הוא מיד לאחר האכילה, נראה שאינו מתייחס לפליטת הבלוע אלא לעצם הבישול, המחייב מריקה ושטיפה בעקבותיו.

הלחם משנה הבין שהרמב"ם פסק כאפשרות השנייה שהוזכרה בתוס', לפיו המריקה והשטיפה נעשות קודם שייעשה הבלוע נותר, וכן נראה מהכסף משנה. גם השפת אמת (צז ע"א ד"ה "בגמ") כותב שהר"מ בהלכותיו חזר ממה שכתב בפירוש המשניות, ופסק כתוס', שהמריקה והשטיפה יכולות להיעשות עד שעה לפני שהבלוע נעשה נותר.

בעל מרכבת המשנה חולק וסובר שלפי הרמב"ם המריקה והשטיפה אינן קשורות לבלוע, שכן הוא פוסק כדעת רב אשי בעבודה זרה עו ע"א, הסובר שאין צורך להגעיל כלים שנתבשלו בהם קודשים משום שבעידנא דקפליט ליתא לאיסורא בעיניה,⁹ וכל החיסרון הוא מצד הדבוק בכלי שהוא בעינו. לענ"ד היה ניתן להקשות על הסברו של מרכבת המשנה מדוע יש לקיים מריקה ושטיפה מיד אחר הבישול, ואי אפשר לחכות עד מעט לפני הזמן שייעשה נותר. דוחק הוא לומר שדין הרמב"ם הוא מצד 'זריזין מקדימין' או מצד חשש שמא ישכח, שהרי חכמים לומדים זאת מפסוק, ובפשטות החיוב הוא מיד לאחר האכילה ולא בפרק הזמן עד שייעשה נותר.

בעל תפארת ישראל (זבחים פי"א מ"ז) כותב שלרמב"ם חיוב המריקה והשטיפה מיד לאחר האכילה הוא גזרת הכתוב, כמו דין שבירת כלי חרס (שם נשאר בליעת הבשר בחרסים גם אחרי השבירה), ללא קשר לנותר. כך מפרש גם בעל תוספות יום

⁸ השפת אמת (צז ע"א ד"ה "בגמ") מביא ראייה לשיטה הראשונה בתוס', שזמן המריקה והשטיפה הוא אחר שנעשה נותר, מקושיית הגמרא לחכמים 'מנא הני מילי'. לדבריו מסברה היו המריקה והשטיפה נעשות קודם זמן האיסור, אך הפסוק הפקיע את הסברה הפשוטה.

⁹ יש לציין שגם מהתוספתא בזבחים (פ"י ה"ו) משמע קצת שאין חיוב מריקה ושטיפה קשור לפליטת הטעם הבלוע, שכן נאמר שם גבי קודשים קלים שלר' שמעון אינם טעונים מריקה ושטיפה אך טעונים הדחה משום נותן טעם (ופירש במנחת ביכורים שהדחה היא הגעלה ברותחים לבטל טעם הנותן).

טוב. המקדש דוד (ל"א, ו) מוסיף שלרמב"ם אף אם אינו רוצה להשתמש יותר בכלי צריך לקיים מריקה ושטיפה, כדין שבירה בכלי חרס.

ג. הסבר דעת הרמב"ם

נראה לענ"ד לומר בהסבר דעת הרמב"ם שחיוב המריקה והשטיפה לא מתייחס לבלוע, לאופן ביעורו או למניעת נתינת טעם מצדו, אלא לכלי. התורה ציוותה שכלי שבושלו בו קודשים – יקוים בו תהליך של מריקה ושטיפה. בדומה לזה כתב בעל חמדת דניאל (צז ע"א) שהטעם העקרוני של המריקה והשטיפה הוא שכלי המקדש לא יהיו מלוכלכים, כעין הדין ש'אין עושים כבשונות בירושלים' (בבא קמא פב ע"ב). באופן אחר אפשר לבאר את גדר המצווה על פי ההווא-אמינא שמובאת בתורת כהנים (פ"ז ה"ג), שלפיה המריקה והשטיפה ייעשו בארבעים סאה. עצם ההווא-אמינא יכולה להצביע על קשר בין דין טבילה לדין מריקה ושטיפה, ולפי זה יש לומר שמדובר בפעולת הכשרה שנוגעת לעצם הכלי, ולא לבלוע או לדבוק בו (והעיר הרב צבי שלוה שאף החיוב לקיים את המריקה והשטיפה דווקא במים ולא ביון, בניגוד להגעלה, יכול לרמז על אותו כיוון). כשם שישנן פעולות כטבילה וכהזאה שמסירות תומאה מכלים, גם בנידון דידן תפקיד המריקה והשטיפה הוא להחזיר את הכלי לעולם החולין.

כיוון דומה בהסבר הרמב"ם מצינו במקדש דוד (שם), שדייק מהמשנה בתרומות (פי"א מ"ח וכן פי"א מ"ה) ומתוספות בזבחים (פז ע"ב ד"ה "ופליגא") שיש בקודשים ובתרומה דין מיוחד שאין בשאר איסורים - כיוון שהאיסור שבהם נובע מהקדושה, אם האדם לא מחשיב את האיסור, כגון שמערה חבית תרומה על מנת לרוקנה ונשאר בה כמה טיפות של תרומה או משליך עצמות של קודשים, אזי קדושת החפץ פוקעת ונעשה חולין.¹⁰ לדבריו אף תפקיד המריקה והשטיפה הוא לבטא את ביטול החשיבות של בשר הקודש הבלוע בכלי, ועל ידי זה להפקיע ממנו את קדושתו ולהוציאו לחולין. פעולת המריקה והשטיפה אינה פועלת אפוא כהגעלה, אלא מגדירה את הבלוע כדבר לא חשוב, ועל ידי ביטול הקדושה מתבטל ממילא גם איסור הנותר.¹¹ לענ"ד אין הכוונה שבכל המקרים ביטול סובייקטיבי מצד האדם יספיק לביטול הקדושה, אלא רק במקרים 'גבוליים'. לכן מתייחסת המשנה דווקא לעצמות, שהן גדר ביניים - אמנם ראויות לאכילה, אך יש הזורקים אותן. בבשר קודשים ממש לא מסתבר לומר שדעת האדם הפרטי תוכל לבטל את גדר הקדושה שבו.

¹⁰ עיין בר"ש על המשנה הנ"ל שפירש בעניין אחר, מצד ביטול התרומה בחולין.

¹¹ יש לציין שבמרומי שדה (צו ע"ב, ד"ה "ותרומה") חלק על סברת המקדש דוד, עיי"ש.

סיכום

מצינו שנחלקו אבות העולם בגדר המריקה והשטיפה. לרש"י ולתוספות דין מריקה ושטיפה הינו דין השייך לכלל דיני הגעלה (אף שיש בעניינו פרטים ייחודיים), ותפקידו המרכזי הוא פליטת האיסור הבלוע - ואילו לרמב"ם, להבנת רוב האחרונים, עניין המריקה והשטיפה הוא דין שמתייחס יותר לכלי עצמו, ואינו בכלל גדרי הגעלה.

יהי רצון שנזכה לאכול מהזבחים, מהפסחים ומחטאות הציבור במהרה בימינו.